

YANAN ÜRƏYİN TÜRKÜLƏRİ, YAXUD ZƏFƏR YOLUNUN SALNAMƏSİ

(Mahirə Nağızının yaradıcılığı haqqında milli ədəbi proses kontekstində düşüncələr)

TƏYYAR SALAMOĞLU

III YAZI

Mahirə şəirində tarixilik.

Azərbaycançılıq estetik ideal kimi

Dastanın ideya-estetik məziyyətlərini bütöv və təofirətli ilə təsvir etmək üçün bir hadisələrin gedişini birinci boydan izləməyə çalışsaq. Vərgüləyək ki, hadisələrin xronoloji ardıcılıqla izlənməsi bizə mahiyyəti daha tez qatdırır, sonatkar mövqeyini daha dürüst təsvir etməyə imkan verir.

Birinci boyu zaman baxımından qiymətləndirərk, deməliyə ki, o, ikinci boyu məqəssədə daha uzun müddətə əhatə edir. Bu mərhələ "Azərbaycan" şəiri ilə başlanır, fikrimizə, 2019-cu ilin dekabrında qələmə alınmış "Aparsın" şəiri ilə bitir. "Azərbaycan" şəirini mərhələnin başlanğıcını izləyərkən parça kimi də qəbul etmək olar, ancaq, fikrimizə, onun toplusu daşıdığı missiya daha genişdir və müəllif onu bütövlükdə başlamaq istədiyi bu dastanın poetik uvertürası kimi düşünmüşdür.

Bu poetik uvertürə bizdə sonatkarın bir "Azərbaycanı" başladığı haqda düşüncə-hiss formalaşdırır və sənətkarın cəvriyyəlik, bizi də qənaətimizə yanaşmadığımızı görürük. Bu uvertüranın ardınca "Vəton" silsiləsindən onlarla poetik parça gəlir ki, bütün bunlar Mahirənin "Azərbaycanı"na, səni ösrin əvvəllərində M.Hadi, A.Səhəb kimi sonatkarın yaradıcılığı "Vətonnam"ların davamı kimi dərk etməyə istiqamətlənir. "Vətondır", "Ay Vəton", "Vəton", "Vəton", "Vəton, ay Vəton" şəirliyi səirinin "Azərbaycanı"na yarımaq məramında ibrətli olduğunu, vətəndaşlıq məramını gerçəkləşdirmək istəyinin ciddiliyini, konseptual estetik konsepsiyasını ortaya qoyur. Sonra "səhəblik" mövzusunda silsilə şəirler gəlir, daha sonra Xoçalı faciəsinin anğrılarında doğulmuş şəirler və s.

Bütün bu məsələlər "Vəton" mövzusunda kanarda deyil və həmin mövzuların hər birinə Azərbaycan şəirində döndə-döndə müraciət olunmuşdur. Buna baxmayaraq, şübhəsiz ki, bütün bunları yaxşı bilən səirinin qısa bir zaman içindəsi bu mövzulara six-six

müraciətinin soboblarını necə başa düşmək olar?

Ümumiyyətlə liderimizin sonatkarımıza tövsiyələrini bir də xatırlayaq. Ali Baş Komandanın Qələbəyə aparan soboblar sırasında xüsusi vurğuladığı bir sobobun isə üzərində dayanacaq: "Təbiiyə işlərinə çox böyük fikir verərək gəncləri vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etdik. İmkan vermədik ki, işğalla bağlı tarix unudulsun".

Bu sözlərdən sonra torpaqlarının iyirmi faizini itirmiş xalqın sonatkar oğlunun (qızının) üzünə düşən tarixi missiyanı təsvir etmək, yəqin ki, həç bir çətinlik doğurmaz. Mahirə şəirinin də bəlo bir missiyanı daşıması xüsusi vurğulanıq haqç ehtiyacə də yoxdur. Şəirələrin adları da, ovağı da ilk misradən son misraya qədər bu missiyanı daşıyır ortaya qoyur, hətta bu missiyanın yerinə yetirilməsində böyük S.Vurğunun dediklərini itaətə etsək, səf-səf düzülən şəirələr ordusundan Mahirənin yerini öngörəyək. Lakin, bu bir haqiqətdir ki, "Vətonnam" - "Azərbaycanı" yaradılışında da, "20 Yanvar qatını"na qoşulan şəirələrdə də, itirilmiş torpaqlarımızla bağlı elegiyaların yazılışında da Mahirə şəiri estafeti sələflərindən alır, onların gətirdiyi yolun davamçısı çevrilir.

Deyərlər ki, haqiqi sonatkar yaradıcılıq sələflərinin nöqtə qoyduq yerdən başlayır. İstər-istəməz ortaya sual çıxır. İctimai-siyasi şəraitin tələblərinə, Vətonun taleyində məsələləri ilə bağlı sonatkarın istədiyi döndə-döndə üstünə qaytdığılın mövzulara yenidən qayıdanda Mahirə "haqiqi sonatkar" mövqeyi nümayiş etdirə bilirmi? Ehtiraf etmək ki, yuxarıda xatırladığımız mövzuların poetik sözlə gətirilməsində ədəbiyyatımızda çox ciddi onənləri vardır. Məsələnin əsas tərəfi budur ki, Mahirə şəiri bu onəniyə istinad edə de, onun notəvərasına ifadəyə nail ola bilirmi? Əlbəttə, bu da ehtiraf edə de, bu mövzular həmişə aktual olub, xüsusi sətəv imperiyasından qopub müstəqilliyə imza atdığımız zamanı başlayaraq ədəbiyyatımızda prioritetli qazandı. Ancaq istəməyis baxımdan və milli mənəfi, sonatkarın vətəndaşlıq missiyanı nöqteyi-nəzərindən yox, sonatkarın prizmasından məsələyə yanaşsaq, Mahirə şəirinin mövzu aktuallığı arxasında öndə çığırıldı da düşümkə olar. Lakin ədəbiyyatımızda sonatkarın qanunları Mahirə şəirini səirinin onəniyə münasibətdə nümayiş etdirə bildiyi novator xüsusiyyətləri əsasında qiymətləndirə bilirməyik olma verir. Sənədə ifadəsini tapmaq mənasında deyilməmiş "söz" qalmadıq da vərğulanın məsələləri. Deməli, sənətdə deyilməmiş sözə yaradıcı münasibətdən keçir. Xüsusi əksilətdə vurğulanıq ki, bu yaradıcı münasibət Mahirə şəirində fövri işləbün dominantına çevrilə bilər.

"Söz"ümüz sözə olaraq qalmışa deyə, bəzi şəirliyi işr-vərsislik əlaqəsi kontekstində dəyərləndirməyə ehtiyac yaranır. "Azərbaycan" şəirini götürək.

Başlanğıc bəndəki:

Azərbaycan -

Qayalarından uca,

Yaşından da cavan,
dünaydan qoca...

- misraları, oxucu düşüncəsində M.Arazın "Azərbaycan - dünya mənim" şəirini aktivləşdirir. Mahirənin "Azərbaycan" - "qaya" qarşılaşdırması, "qayaların uca"lğına verilən məcazi-metəforik anlama M.Araz şəirindəki müqayisəli məqamla, ilk misralarda ifadə olunan metəforik məzmunla cəmi müstəvində üf-üzəf gəlir.

Azərbaycan - qayalardə

Birən bir Çiqək.

Azərbaycan-çıqəklərin içində qaya. Hər iki şəirin ilk iki misrasının doğruduğu əssosiativlik Mahirə şəirini onəniyə bərbəşə bağlayır, ancaq M.Araz "Söz"ünün tokrana-təqlidinə cəvərmir. Dədiyimiz kimi, onəniyə yaradıcılıq yoxdur. Bu monada onun şəirli də istisnaqlı yaradır. Lakin düşüncəni cəlb edən, Mahirə şəirinə hərarət, tərəvət verir, onəniyə, daha hissə, duyğuya və düşüncəyə təsir imkanları təmin edən cohat odur ki, ilk iki misra, bəlo dəyək ki, günümüzün poeziyasında onəniyin işlətərkən göstəricisidirsə, sonrakı bütün misralar poetik məsələlərdə novatorluğun təmsilçisi kimi çıxış edir, tam bir özünəməxsusluğun məhsuludur.

Azərbaycan -

Kürmə qədar ləl, dəli.

Ahıllar qədar susqun.

Çahıllar qədar hikkili.

Burada ki metəforik təsvir o qədər mental karakter daşıyır ki, Azərbaycan adı ilə təmsil olunan xalqı karakterinə o qədər dərən nüfuzdan xəbər verir ki, bu torpağı, bu xalqı dərindən tanımayanlar (icən açılmıyış qala bilər, ancaq misralar milli oxucunun ilklilərinə qədər işləyir. "Kürüm qədar ləl, dəlilik", "çahıllar qədar hikkilik" milli karakterdə dominantlıq yaradan xüsusiyyətləri kimi orijinal mənalandırmanın təmin edir ki bütün bəndələrdə bu cür orijinal mənalandırma - bir-birini əvəz edir, notədəki poetik mükəmməliyin və orijinallığın təminatçısı çevrilir. Məhz bu monada tonqiddə "Azərbaycan" şəiri ilə bağlı səsləşən bir fikri həssas müşahidənin notəsi hesab edirik: "O Azərbaycan ki, haqqında minlərlə şeir yazılıb, minlərlə bəstə olub, lakin ehtiraf etmə ki, o şeir və mahnılarda öz zərifliyi və sal qayalar kimi sərtliyi ilə, necə vərşə, eləcə, Mahirə Nağızının təqdim etdiyi kimi Azərbaycan elə də tez-tez rast gəlmirik" (M.Nağızlı. Salam olsun, s.12).

Bununla bərabər, hesab edirik ki, Vəton olaraq Azərbaycanın vəsfini məqsədə çevirən sonatkar, ilk növbədə, S.Vurğunun "Azərbaycan" şəiri qarşısında imtihan verəlməlidir. Çünki, yazıldığı zamanı dizi bəzi bu şeir Azərbaycan vəsfini onəniyə kimi qobulmuşdur. Heydər Əliyev deyirdi: "Sonatkar Vurğunun "Azərbaycan" şəiri dillərdə özəv olubdur. Bilirsiniz, o qısa sözlərdə o qədər dərən mənə var ki, həmin sözləri hər bir insan dilinə qatırıb, təkrər edərkən öz xalqına, ölkəsinə bir daha öz məhəbbətini, sevgisini, sətəqətini ifadə edir". Bu fikrin dəvami olaraq onu da vurğulanıq ki,

S.Vurğunun bu şəirinin məşhurlaşmasında, əlbəttə, poetikasının mükəmməliyyəti həlledici rol oynayıb. Ancaq onun "dillərdə özəv" olmasının qədr bir sobobu müstəqillik rejimi şəraitində - "Monim vətənim SSRİ-dir" düşüncəsinin aktiv tələq olunduğu zamanda bu ideoloji baxışa alternativ mövqeyi oxucu düşüncəsinə yeritməsi ilə bağlı idi.

Mahirənin şeiri isə müstəqillik dövründə Azərbaycanı Vəton olaraq vəsəf edən yüzlərlə şeirin qələmə alındığı zamanda yazılmışdır. Demək, şeirin yarasması üçün poetikasının mükəmməliyyəti və zənginliyi həlledici şərt olaraq itirilmişdir.

Elo bilirik ki, səirinin S.Vurğun: Bilinməyir yəşən son. Nələr cəkməş başın son - misraları qarşısına: Azərbaycan - Xəzinə uca dağlası. Min illərdə xalqımız Yaşamaq qovğası - misralarını, yaxud: Azərbaycan - Göyərən ümidlərim. Dərmanı, dəvassanı, Min illik dildərdim. - misralarını cərxamısı onun sonat imtihanından üzə əv çıxdığını sübut edən poetik dəlillər kimi öndə çıxarılmalıdır. Şəirəki misraların metəforik yükünün zənginliyi notəvə olaraq şəirinin başdan-başə "polifunksional" (Q.Bayramov) məzmun daşımasında, ən qədər tarixdən üzə bəri yəlon Vətonizmin obrazını bütövləşdirməyə imkan yaradır. Tam fərqli bir ifadə tərzində yazılmış da şeirin novatorluğunu şərtləndirən cohatları sırasında yer alır. Toplada yeganə şəirdir ki, həcadə yox, sərbəst vəznə yazılmışdır.

Məlumdur ki, "ölcülü poetizmədəki bəlgələri sərbəst vəznə konkret ölcüyə qoymayan təkliflər (tağıtlar) əvəz edir. Təkt (tağıt) linqvistik baxımdan nitqin intonasiyalı üzvlənməsinin əsas vahididir, həm də elə vahididir ki, o bir nöfəsə tələffüz olunan (fasizləş) tələffüz (axı ilə deyilir) və fəslərlə (oxu ritmik-melodik intensivliyin minimumları ilə ayrılır)". Bu monada "Azərbaycan" şeiri poetik intonasiyasının mükəmməliyyəti ilə onəniyə münasibətdə orijinali təsir başlayır. Hiss olunur ki, şeirin fövri vəznə doğuluşu qabaqcılda planlaşdırılmış məqsəd nəticəsi deyil. Vəton vəznəsi ilə bağlı Mahirənin poetik tələffüzündə yer alan fikirlərin tələqlərindən notədə: R.Rövşenin bir fikrini qitbəvətək, dəyər ənlər ki, bu şeir yazılmaşdır. Yeri gəlmişkən onu da dəyək ki, anadan elə bu şəkildə diri doğulmuşdur. Heydər Əliyev deyirdi: "Sonatkar Vurğunun "Azərbaycan" şeiri dillərdə özəv olubdur. Bilirsiniz, o qısa sözlərdə o qədər dərən mənə var ki, həmin sözləri hər bir insan dilinə qatırıb, təkrər edərkən öz xalqına, ölkəsinə bir daha öz məhəbbətini, sevgisini, sətəqətini ifadə edir". Bu fikrin dəvami olaraq onu da vurğulanıq ki,

(Davamı 5-ci səhifədə)

